

Druhá vlna vystaňovalectva

zostavené editormi

Cesty emigrácie Valašských Rómov | Príchod do západnej Európy | Severná a južná Amerika | Prijatie vystaňovalcov v cieľových krajinách

➤ *V polovici 19. storočia sa odohrala druhá migračná vlna, ktorá zmenila rozloženie rómskej populácie na celom svete. Kalderašovia, Lovariovia ako aj iné rómske skupiny zo strednej a juhovýchodnej Európy sa začali sťahovať na východ a na západ a dokonca prišli aj do Severnej Ameriky a Austrálie. Táto druhá vlna migrácie, ktorá nasledovala po prvej vlne migrácie do Európy okolo roku 1400, bola spôsobená ďalekosiahlymi sociálno-spoločenskými zmenami, predovšetkým zrušením otroctva vo Valašsku a Moldavsku a vzráňajúcej sa industrializácii.*

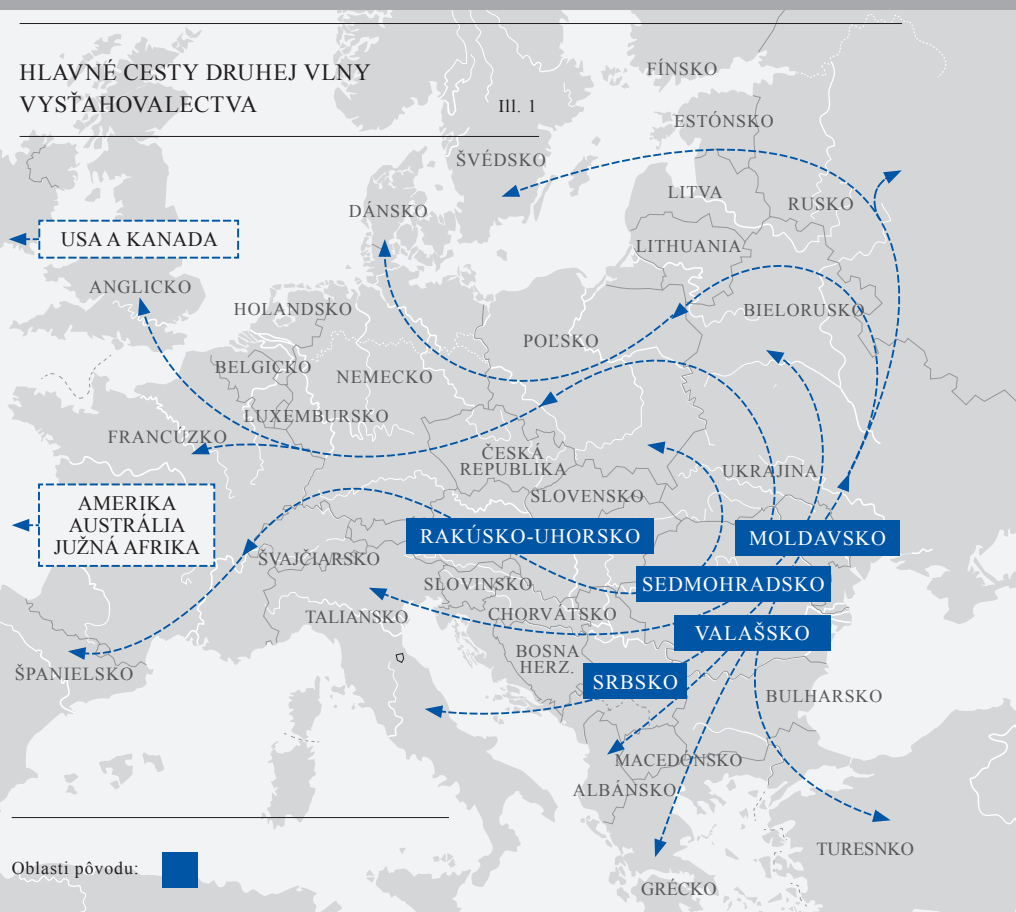
ÚVOD

V roku 1857, rok po tom, čo bolo otroctvo úplne zrušené, bolo vo Valašsku 33 267 slobodných rómskych rodín. 6 241 z nich bolo otrokmi štátu a 12 081 otrokmi cirkvi. Aristokracia vlastnila 14 945 rodín. Odhaduje sa, že v Moldavsku žilo približne 20 000 rodín. Ak každá rodina pozostávala priemerne z piatich členov, potom v týchto dvoch kniežactvách žilo približne 250 000 Rómov. Z toho vyplýva, že v celej strednej a juhovýchodnej Európe žil značný počet Rómov.

Politické, ekonomické a sociálne revolúcie mali od polovice 19. storočia za následok vystaňovalectvo z tohto regiónu. Národnooslobodzovacie hnutia, vojny, priemyselná revolúcia rovnako ako aj vzráňajúca popularita cieľových krajín, napríklad Spojené štáty americké, to všetko boli dôvody, prečo ľudia z celého spektra etnických skupín opúšťali svoje domovy a hľadali si nové živobytie. Rómovia neboli „náchylnejší“ emigrovať viac ako iné skupiny populácie. Ale zrušenie otroctva v Moldavsku a Valašsku prinieslo pre tamjších Rómov nové možnosti v ich urgentnom hľadaní dovtedy nemožných ekonomických príležitostí. [Il. 2]

Rómovia emigrovali

HLAVNÉ CESTY DRUHEJ VLNY VYSTAHOVALECTVA

predovšetkým z pohraničných oblastí Moldavska a Valašska, rovnako ako zo susediacich regiónov Besarábie, západného Sedmohradska, Banátu a severovýchodného Srbska. Neskôr už máme dôkazy o emigrácii Rómov z oblasti celého Balkánskeho polostrova a následne aj z Maďarska a Slovens-

ka. Na východ do Ruska, na sever do Škandinávie, do západnej Európy, Severnej a Južnej Ameriky a dokonca aj do Austrálie emigrovali predovšetkým vlašskí Rómovia, ale aj Rómovia z iných skupín. [Il. 2]

„VALAŠSKÍ“ RÓMOVIA

Pojem „vlašský“ sa používa od 20. storočia na označenie Rómov, ktorých jazyk vykazuje silný valašský (rumunský) vplyv. Táto skupina Rómov zahŕňa okrem iných aj Kalderašiov, Lovariov, Gurbetoviov a Džambazov. Vlašskí Rómovia sa považujú za tých, ktorí boli iniciátormi a udržiavateľmi druhej migračnej vlny. V mnohých cieľových krajinách sa s už usadenými Rómami nemiešali a vytvorili v rámci rómskej populácie novú spoločenskú vrstvu.

Odborné pramene považujú vlašských Rómov za „tradičnejšiu“, archaickejšiu skupinu v porovnaní s tými skupinami, ktoré udržiavali prevládajúce indoárijské jazyky a kultúru. Rovnaký názor zastávajú aj sami vlašskí Rómovia. Angus Fraser, britský historik venujúci sa rómskej histórii, však kladie dôraz na to, že tieto predpoklady nemôžeme považovať za preukázateľné.

III. 2

III. 3

Kalderašské ženy na pochode v Anglicku, 1911. (Fraser 1992, str. 232)

CESTA JOHANA DIMITRI-TAIKONA DO ŠVÉDSKA

„Carl Herman Tillhagen nám môže povedať niečo o pôvode švédskych Taikoniovcov, rodiny vynikajúceho rozprávača Johana Dimitri-Taikona:

„Zdá sa, že až do roku 1906 Taikon alebo Miloš, čo bolo jeho cigánske meno, býval hlavne v Rusku, ktoré poznal od Baku na juhovýchode až po Archangel'sk na severozápade. V tom istom roku cestoval na Balkán a ďalej do Poľska a Fínska. Dá sa predpokladať, že prechádzal cez krajiny ako Taliansko, Rakúsko, Československo a Nemecko. Niekoľko rokov pred začiatkom Prvej svetovej vojny navštívil Švédsko, po ktorom niekoľko rokov cestoval. Posledných 30 rokov svojho života strávil výlučne vo Švédsku, kde živil seba a svoju rodinu tepaním medi a ako cirkusový umelec a muzikant. Od roku 1942 on a jeho sprievod trávili vo Švédsku každú zimu.“

III. 4 (preložené z Vossen 1983, str. 61)

CESTY MIGRÁCIE VLAŠSKÝCH RÓMOV

Skupina rumunských Rómov Kalderašiov sa považuje za najmobilnejšiu spomedzi všetkých Rómov. Keď boli otrokmi, patrili štátu, čo znamená, že už vtedy boli čiastočne kočujúcim kmeňom a svoje remeslá praktizovali vždy na inom území. Kalderašiovia opustili územie dvoma hlavnými cestami. Jedna viedla na sever, druhá na Balkán, predovšetkým do dnešného Srbska a odtiaľ sa mnohí Rómovia pohli ďalej na západ. Vystáhovalectvo skupiny kalderašských Rómov aj iných skupín na Balkán nie je zdokumentované. Chýbajú nám predovšetkým informácie o jeho počiatku. Uskutočnilo sa najpravdepodobnejšie koncom 19. storočia. Naopak, o severnej vetve emigrácie existuje dokumentov dostatok.

Prví Kalderašiovia prišli do Krakova, vtedy patriaceho Rakúsko-Uhorsku, v roku 1860. Keďže boli občanmi Rakúska, mnohí Rómovia zo

Sedmohradsku a Banátu mali rakúske cestovné dokumenty. Ruský špecialista na Rómov Lev Čerenkov tvrdí, že ešte aj dnes sú Kalderašiovia usadenými Rómami z Poľska nazývaní „Ostrijaki“ (Rakúšania). Niektorí z novopristáhaných Rómov v Poľsku sa pokúsili získať dominantné postavenie medzi už usadenými Rómami. Rodina Kwiekovcov dokonca založila dynastiu „kráľov“.

Mnohí Kalderašiovia a Čurariovia sa presťahovali z Poľska do Ruska a Škandinávie. Išvan Demeter, jeden z prvých rómskych prisťahovalcov do Ruska, o niekoľko desiatok rokov neskôr povedal, že jeho rodina sa do Ruska presťahovala kvôli veľkým venám, ktoré muži pri svadbe dostávali. Demeterovci precestovali Rusko, dostali sa až do Mandžuska a neskôr ostali v strednom Rusku. Išvanov otec a jeho rodina dokonca navštívili aj Alžír, hlavné mesto Alžírsku. Skupina Išvana Demetera nebola ojedinelým prípadom. Napríklad väčšina Kalderašiov prišla do Francúzska z Ruska až po roku 1870. Ich dialekt nesie stopy ruskej hovorovej reči, čo je jasným

znakom toho, že predtým museli nejaký čas bývať v Rusku. [II. 4]

Mnohí Kalderašiovia a Čurariovia cestovali až do Škandinávie. Rovnako aj príbuzní Išvana Demetera sa okrem Francúzska, Talianska a Nemecka usadili aj vo Švédsku. Priezviská mnohých rómskych rodín, ktoré sa prisťahovali do Škandinávie napovedajú, že sa predtým zdržiavali v Rusku.

V polovici 19. storočia sa Lovariovia usadili v Sedmohradsku a v Banáte, v regióne, ktorý dnes patrí Maďarsku. V prvej vlnе migrácie v rokoch 1860 – 70 odišli Lovariovia z Maďarska do Čiech, Slovenska a následne potom do Nemecka. Niektorí z nich nasledovali armádu v Rakúsko-pruskej vojne a usadili sa najprv v Čechách a nakoniec prišli až do Rakúska. Iní išli do Poľska a neskôr do Ruska. Kočovanie rôznych skupín Lovariov sa skončilo až v roku 1914, po vypuknutí prvej svetovej vojny. Bol to však iba dočasný koniec, pretože niekoľko skupín Lovariov prišlo do Rakúska počas Maďarského povstania v roku 1956.

OCEŇOVANÁ ZRUČNOSŤ, GRANDIÓZNE CENY

„Počas svojho pobytu v Británii priniesli do fádneho mesta dotyk orientálnej honosnosti. Ženy so zlatými mincami vpletenými do vrkočov a omotanými okolo krku a bokov poskytovali impozantný pohľad, dosť odlišný od anglických žien, ktoré boli dokonale oblečené [...]; a muži vo voľných nohavičiach vkasaných do vysokých čižiem, s pestrofarebnými košeľami a kabátmi a vestami s radom obrovských strieborných gombíkov (niektoré boli také veľké ako slepačie vajcia) neboli o nič menej zaujímaví. Muži trávili väčšinu času vo fabrikách, pivovaroch, hoteloch a reštauráciách, kde hľadali medené nádoby, ktoré by mohli opraviť. Ich zručnosť a remeselná šikovnosť boli veľmi oceňované, avšak ich ohromne vysoké ceny boli všeobecne odmietané.“

III. 5 (Fraser 1992, str. 231 ff.)

III. 6

Stany Kalderašiov v Garratt Lane, Wandsworth, Londýn v auguste 1911. (Fraser 1992, str. 231)

PRISŤAHOVALECTVO DO KOLUMBIE

V roku 1998, podal kolumbijský Róm svedectvo o prisťahovaní svojich predkov:

„Európski Rómovia emigrovali do strednej Ameriky, zo strednej Ameriky odišli do Južnej Ameriky, prišli do Peru, prišli aj do Brazílie a prišli aj do Kolumbie. [...] Emigrovali cez Panamu, z Panamy prekročili rieku Atrato a začali v Antioquii [...] na pláňach Bogoty, na pobrežiach, na rôznych miestach. Podľa Rómov, ktorí sa narodili v Kolumbii, uplynulo už 150 až 160 rokov. Pretože môj starý otec zomrel vo veku 75 rokov, v Kolumbii sa už narodil, takisto aj moja stará mama, ktorá už tiež zomrela.“

III. 7 (Preložené z Deman, Katharina (2005) Untersuchung zur Grammatik der Romani-Varietät der Kumpanja in Bogotá/Kolumbien. Graz (Phil. Diss), str. 11)

PRÍCHOD DO ZÁPADNEJ EURÓPY

V roku 1866 prišla skupina Rómov s rakúskymi cestovnými dokladmi pravdepodobne zo Sedmohradska cez Nemecko a Belgicko do Francúzska, ale čoskoro boli deportovaní späť do Belgicka. V roku 1867 cestovali Kalderašiovia v 30, 40 a dokonca aj 150-členných skupinách cez Francúzsko v otvorených vozoch ťahaných koňmi. [II. 4]

V roku 1868 sa Kalderašiovia dostali až do Anglicka. Svoje stany si postavili na predmestí Londýna, ale anglickí Rómovia ich neprijali priateľsky. V tom istom roku sa kalderašskí medikováči objavili v Holandsku. Ich

stany a vozy, rovnako ako kontrast medzi ich chudobne vyzerajúcim oblečením na jednej strane a otvorene vystavovaným striebrom a zlatom na druhej strane zanechal na miestnych obyvateľoch veľký dojem. Tisíccky sa ich zhŕkli okolo táborov a Rómovia dokonca mohli vyberať vstupné. Začiatkom sedemdesiatych rokov 19. storočia odišli Rómovia z Talianska a Nemecka cez Balkán alebo Rusko až do Francúzska. Aj tu vzbudzovali veľkú pozornosť. V Nemecku v roku 1867 a v Holandsku v roku 1868 sa po prvýkrát miestni obyvatelia stretli s chovateľmi medveďov. Boli to ursariovské rómske rodiny Gulabavičovcov, Lazarovičovcov alebo Mitrovičovcov. V rokoch 1886 a 1899 Kalderašiovia prišli do Liverpoolu.

Prišli z Grécka, európskej časti Turecka, z Bulharska, Rumunska a zo Srbska. Hneď nasledujúci rok však z krajiny odišli. V rokoch 1885 – 7 a 1907 – 8 prebývali Ursariovia v južnom Škótsku a severnom Anglicku. Avšak boli to predovšetkým skupiny Lovariov, ktorí sa v tom čase cez Nemecko dostali až do Anglicka. Média a polícia viedla proti Rómom s nemeckými pasmi rozsiahlu kampaň. Podobné aktivity sa vyskytli aj vo Francúzsku, Nemecku alebo Švajčiarsku. Medzi rokmi 1911 a 1913 precestovali rodiny Kalderašiov s priezviskami ako Choron, Kirpach, Demeter alebo Maximoff vlakmi spolu so svojimi stanmi Britániu, čo samozrejme opäť pútaloz pozornosť miestneho obyvateľstva. [II. 3, 5, 6]

SEVERNÁ A JUŽNÁ AMERIKA

Iba zopár Rómov, ktorí pricestovali až do Veľkej Británie, tam zostalo natrvalo. Väčšina z nich pokračovala v rámci veľkej európskej vystaňhovaľeckej vlny až do Ameriky. Po Rómoch, ktorí tam

boli deportovaní v 16. a 17. storočí, už nezostali takmer žiadne stopy. Noví prisťahovalci však spôsobili, že krajiny ako Argentína alebo Spojené štáty začali pre Rómov v osemdesiatych rokoch 19. storočia vydávať zákazy vstupu.

Od polovice 19. storočia do Spojených štátov spočiatku emigrovali predovšetkým Rómovia z Veľkej Británie. V tom čase

vznikla nová skupina, ktorá sa od ostatnej populácie odlišovala a špecializovala sa na kočovné remeslá, ako bolo predávanie koní, meditepectvo alebo výroba prútených košov. V osemdesiatych rokoch 19. storočia sa vystaňhovalectvo do Severnej a Južnej Ameriky zásadne zmenilo. Do Spojených štátov prichádzalo stále viac vystaňhovaľcov z južnej a

strednej Európy, ktorí opúšťali svoje domovy v Rakúsko-Uhorsku, Taliansku, Turecku, Grécku, Rusku a Rumunsku. Medzi nimi bolo aj mnoho Rómov, ako napríklad Rudariovia, ktorí v roku 1882 opustili Bulharsko, alebo skupiny maďarsko-slovenských muzikantov, ktorí do Spojených štátov prišli v roku 1883 a vytvorili tak jadro budúceho „Bašaldé“, čo sú ešte aj dnes muzikanti známi po celých Spojených štátoch. Rudariovia vystupovali v cirkusoch, boli

umelcami a krotiteľmi medveďov a opíc. Sami seba považovali za Rakúšanov, Srbov alebo Turkov, čo v podstate v tom čase zahŕňalo územie celého Balkánu. Do Spojených štátov dorazila aj skupina Rómov zo srbského mesta Mačva, ktoré sa dnes nazýva „Mačvaja“. Mnoho Rómov do Spojených štátov prišlo cez Kubu, Kanadu, Mexiko alebo Južnú Ameriku, pretože odtiaľ bolo jednoduchšie prekročiť hranice. [Il. 6] Rómska populácia Južnej Ameriky dnes

tvorí približne 2,5 milióna ľudí a takmer dokonale odzrkadľuje vystaňovalecké vlny po roku 1850. Najväčšie skupiny opäť tvoria Kalderašiovia a Lovariovia, rovnako ako zo Španielska pochádzajúci Caléovia. Sintiovia, ktorí žijú na juhoamerickom kontinente, sú dôkazom vystaňovalectva medzi dvoma svetovými vojnami a dokazujú, že v roku 1914 sa vystaňovalectvo neukončilo, ale iba dočasne prerušilo.

PRIJATIE VYSTAŇOVALECOV V CIEĽOVÝCH KRAJINÁCH

Vo väčšine krajín západnej Európy sa otázka Rómov nijako zvlášť neriešila. Situácia sa náhle zmenila po novej vlne prisťahovalectva, čo nakoniec viedlo až k problémom, ktorým museli čeliť už aj dávno usadení Rómovia. Úrady v Holandsku sa usilovali hľadať spôsoby, ako sa novopristaňovaných Rómov zbaviť, čo však bolo stále náročnejšie, pretože aj okolité krajiny, predovšetkým Nemecko, sprísnilo svoje prisťahovalecké zákony. Miestni už usadení Sintiovia často trpeli kvôli stále nepriateľskejšej atmosfére v krajine.

V päťdesiatych rokoch 19. storočia boli aj v Bavorsku prijaté prísnejšie proti

„cigánske“ zákony. Práve takéto postupy prinútili koncom storočia usadených Rómov, boli to hlavne Sintiovia, takmer úplne sa stratiť z verejného povedomia. Naopak, kočujúce skupiny, ktorých členovia boli považovaní za Maďarov alebo nemeckých bezdomovcov, sa stávali stále viac a viac podozrivými. Všeobecne sa verilo, že obchodovanie s koňmi a svoju hudbu používali iba ako zásterku na zobraňovanie, krádeže a iné nelegálne činnosti.

V Rakúsko-Uhorsku, rovnako ako v Nemeckej ríši, spôsobilo nové prisťahovalectvo zmeny v „prístupe k cigánom“. Štátna moc na prisťahovalectvo nazerala ako na „inváziu“, čo malo opäť za následok sprísnenie prisťahovaleckých zákonov. Zásadné obmedzenie kočovania,

silná regulácia ich remesiel a prvé pokusy registrovať Rómov, to všetko boli kroky, ktoré Rómom zásadným spôsobom siahali na živobytie, čím sa položili základy neskorších problémov s väčšinou populáciou.

V Anglicku existovalo niekoľko návrhov zákonov, ktorými by sa dostal život Rómov pod štátnu kontrolu za účelom štúdia. Parlament však tieto zákony v ich pôvodnej nekompromisnej forme odmietol. V Srbsku bolo „kočovanie“ zakázané, vo Francúzsku sa Rómovia museli registrovať už v roku 1907, vo Švédsku bol vydaný všeobecný zákaz prisťahovalectva Rómov do krajiny, Argentína tak urobila už v roku 1884 a po nej v roku 1885 nasledovali aj Spojené štáty americké.

ZÁVER

Druhá vystaňovalecká vlna Rómov zásadne zmenila ich životné podmienky v mnohých krajinách. Rómska populácia v Latinskej Amerike alebo Austrálii

sa sformovala až touto prisťahovaleckou vlnou. Aj keď sa zložité prisťahovalecké cesty celých skupín a dokonca aj jednotlivých rodín dajú zrekonštruovať a dá sa vystopovať aj hlavný smer tejto migrácie, nie sme dnes schopní ten-

to zložitý migračný proces adekvátne vykresliť. Štúdium vzájomných väzieb a komplexnosti tejto časti rómskej histórie ešte stále čaká na svojich bádateľov.

Bibliografia

Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2001)** *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press. | **Saló, Matt T. / Saló, Sheila (1986)** *Gypsy Immigration to the United States*. In: *Papers from the Sixth and Seventh Annual Meetings, Gypsy Lore Society, North American Chapter*. New York, pp. 85-96 | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Roma. Volume 1. History, Language and Groups*. Basel: Schwabe Verlag | **Vossen, Rüdiger (1983)** *Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Ullstein